

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-5>

FAULT AS AN ELEMENT (CONDITION) OF THE CIVIL LIABILITY OF THE STATE FOR ACTS OF STATE AUTHORITIES AND ACTS OF LEGAL ENTITIES OWNED BY THE STATE

ВИНА ЯК УМОВА ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЗА ДІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ДІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДЕРЖАВІ

Ilyashev M. I.

*Postgraduate Student
Academician F.H. Burchak Scientific
Research Institute of Private Law
and Entrepreneurship of the National
Academy of the Legal Sciences
of Ukraine
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0001-7995-8718>*

Ілляшев М. І.

*аспірант
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук
України
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-7995-8718>*

У доктрині цивільного права традиційно виокремлюють наступні умови настання цивільно-правової відповідальності: 1) протиправність поведінки; 2) шкода; 3) наявність причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою та шкодою; 4) вина завдавача шкоди. Така класифікація є універсальною та не враховує всіх особливостей цивільної відповідальності, адже остання, наприклад, може наставати і внаслідок вчинення правомірної дії, що виключає обов'язковість елементу протиправності як традиційної умови юридичної відповідальності.

За певних обставин, вина як умова цивільно-правової відповідальності Держави також може визнаватись необов'язковою. Така особливість цивільної відповідальності викликає значний інтерес та наукові дискусії.

З позиції психології під виною розуміють психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її результату [1, с. 272]. Однак Держава є специфічним суб'єктом цивільної відповідальності, якому природньо невласлива здатність морально оцінювати чи усвідомлювати

свої дії. Це зумовлює особливості кваліфікації вини у контексті притягнення Держави до цивільної відповідальності.

Цікавою є думка В.І. Ольшанченка, котрий пояснює здатність Держави Україна чи державних органів «мати суб'єктивне відношення до певних обставин дійсності» через концепцію представництва, згідно з якою вина фізичної особи, відповідальної за безпосереднє формування волі юридичної особи, і її втілення в акті волевиявлення екстраполюється на суб'єктивне відношення такої особи до відповідних обставин правової реальності, що впливають на її цивільно-правову відповідальність, яка, у свою чергу, екстраполюється на суб'єктивне ставлення Держави Україна до відповідних обставин. Іншими словами, в силу того, що ані Держава Україна як учасник цивільних правовідносин, ані орган державної влади – юридична особа публічного права, що діє в її інтересах, – не наділені свідомістю, а також власною автономною волею, їх свідомість і воля формуються відповідними фізичними особами в межах їх повноважень [2, с. 97–98].

Поряд з концепцією екстраполяції вини існує концепція цивільної відповідальності Держави без вини. Так, в окремих випадках цивільна відповідальність Держави може наставати незалежно від того, чи мала місце вина фактичного завдавача шкоди, що є, зокрема, додатковим тягарем власності джерел підвищеної небезпеки. До прикладу, частиною 1 статті 72 Закону «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» обов'язок з відшкодування ядерної шкоди кваліфікується як відповідальність, яка визнається абсолютною, тобто такою, яка настає незалежно від вини оператора [3], і згідно зі статтею 10 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» може покладатись на Державу [4].

Зазначений вище приклад безумовної відповідальності, де Держава бере на себе обов'язок компенсувати шкоду навіть у випадку цілком правомірної поведінки оператора, підтверджує ті обставини, що вина не є обов'язковою умовою настання цивільної відповідальності Держави за дії державних органів. У такий спосіб цивільне право забезпечує безумовний захист прав та інтересів постраждалих та відрізняється від, наприклад, кримінального, де для притягнення особи до відповідальності необхідним є наявність усіх елементів складу правопорушення.

Слушною є позиція М. Лещинської-Вьонцек, яка наголошує на тому, що додатковим елементом для виникнення відповідальності Держави без вини є, серед іншого, той фактор, що Держава як рівний суб'єкт цивільно-правових відносин виступає також гарантом прав і інтересів суб'єктів [5, с. 104].

У сучасній доктрині цивілістики ставлення до цивільної відповідальності без вини є досить неоднозначним. До прикладу, І.С. Канзафарова вважає, що принцип цивільної відповідальності без вини є порушенням принципу рівності суб'єктів і принципу справедливості, які є одними із основних принципів цивільного права [1, с. 162].

На мою думку, існування концепції цивільно-правової відповідальності без вини є виправданим у випадках, коли існують специфічний суб'єкт цивільних правовідносин (державний орган, Держава), специфічний об'єкт цивільних правовідносин (дії чи бездіяльність щодо якого можуть завдати руйнівної шкоди) та окремі специфічні цивільно-правовідносини (зберігання, перевезення, тощо). За таких обставин першочерговим і основним завданням притягнення до цивільної відповідальності є відшкодування завданої шкоди (компенсаторна функція цивільно-правової відповідальності), а не встановлення винних та покарання.

У підсумку, варто наголосити, що Держава може нести відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дій чи бездіяльності її органів, незалежно від наявності чи відсутності вини останніх у конкретному випадку. Такий підхід покликаний забезпечити справедливість захисту прав та інтересів осіб у межах функціонування правової держави. Однак, відсутність вини як обов'язкового елементу цивільної відповідальності Держави не означає необов'язковості доведення такої вини, у випадку її наявності, а також інших умов такої відповідальності: факту вчинення правопорушення (якщо таке мало місце) чи правомірної дії, що спричинила завдання шкоди, шкоди та причинно-наслідкового зв'язку.

Література:

1. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ. 2007. 453 с.
2. Ольшанченко В. І. Цивільно-правова відповідальність держави Україна перед суб'єктами підприємницької діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 241 с.
3. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 № 39/95-ВР. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
4. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення : Закон України від 13.12.2001 № 2893-III. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2893-14#Text> (дата звернення: 06.03.2025).

5. Лещинська-Вьонцек М. Цивільно-правова відповідальність держави у правовідносинах реституції власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила. Івано-Франківськ, 2019. 220 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-6>

RECOGNITION OF A TRANSACTION AS INVALID IN THE SYSTEM OF WAYS TO PROTECT CIVIL RIGHTS AND INTERESTS

ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ У СИСТЕМІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Lykholetov V. Y.
Postgraduate Student
State University of Trade and
Economics
Kyiv, Ukraine

Лихолетов В. Я.
аспірант
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна

Визнання правочину недійсним є одним з найпоширеніших на практиці способів захисту цивільних прав та інтересів, наведених у ч. 2 ст. 16 ЦК України. Зазначені способи – незалежно від належності окремих з них також і до санкцій (а деяких санкцій до заходів цивільно-правової відповідальності) – можна розмежувати на організаційно-правові та майнові заходи [1]. У сукупності вони спрямовані на реалізацію закріпленого ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права на ефективний засіб правового захисту. Додатково визнання правочину недійсним, як і більшість інших способів захисту в цивільних правовідносинах, застосовується в судовій юрисдикційній формі, що пов'язано з додержанням права на справедливий суд (ст. 6 вищезгаданої Конвенції)

Визнання правочину недійсним має організаційно-правовий характер, оскільки забезпечує правову визначеність щодо наявності або відсутності певних правовідносин. Натомість реституція, як згаданий у абзаці 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України загальний правовий наслідок виконання недійсного правочину, а також заходи цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків та моральної шкоди